

Hebrew Writers Association in Israel

בין עגנון לקאפקא

Reviewed Work(s): לזרב ללה by הוושמ רקחמ / אקפקל ונגע זיב

Review by: צבי לוד

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. 1 / 1974), pp. 67-69 סיון תשל"ד יוני

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23872090>

Accessed: 24-04-2018 09:36 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim* / מאזנים.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

יני ת. משום כך נדפסו דברים סותרים זה ליד זה, אף נשתבשו לא מעט שמות עתונים, סופרים ועורכים (אני מתכוון בעיקר לתחום העברי שבספר). אני חושש כי שיבושים אלה עתידיים גם להכשיל. אך מעל לכל ברור: לפנינו ספר חשוב, ביחוד שרוב פרקיו נכתבו על-ידי השרידיים האחרונים של העורכים והמשתתפים, היינו: ממש בשעה האחרונה. כן מפאר את הספר, שיצא בנוי רב, שפע של צילומי עתונים ועתונאים.

צבי לוז

בין עגנון לקאפקא

הלל ברזל: בין עגנון לקאפקא / מחקר משווה, הוצאת "בר אוריין", בית ההוצאה של הסדרות הסטודנטים של אוניברסיטה בראילון, 1972.

ספר עיון מקיף, העומד רובו ככולו בסימן כותרת-המשנה שלו "מחקר משווה", צפוי מעצם דרכו לסכנה מתודולוגית, שהמחקר המשווה יטוש את גופי היצירות ויעסוק בעיקר בהפשטות הקושרות ביניהן. והקושי המתודולוגי שבהש"וואה מתעצם שעה שמדובר בנציגים של שתי ספרויות שונות ורחוקות כל-כך, כספרות העברית והספרות הגרמנית, שלכל אחת מהן חוקיות פנימית מיוחדת לה וקווי-החיבור ביניהן מפוק-פקים מעיקרם. ובעיקר, כמדומני, קשה ההש"וואה — למרות שכבר היא רווחת כאופנה פורחת — בין עגנון לקאפקא. עגנון הוא "היהודי" המובהק ביותר מכל יוצרי הספרות העברית החדשה. מאז תקופת התחיה אין עוד כמוהו סופר עברי "חדש" הקשור בכל נימי לשונו במקורות מסורתיים עתיקים וקדושים, שבל-עדיהם לא יובן כלל. ואילו קאפקא, גם אם מגלים בו מוטיבים יהודיים וציוניים ומהות יהודית-עממית גנווה, הוא בן התרבות הקוסמופוליטית של האימפריה ההבסבורגית ולשונו היא גרמנית ספרותית צחה ומדוקדקת (כפי שהעידו עליו

בני-סמך בספרות גרמנית, כפרופ' קורצווייל ז"ל).

הלל ברזל הכיר יפה והגדיר את ההבדלים הסגנוניים העקרוניים בין עגנון לקאפקא, הבדלים שבשימושי מקורות-הלשון ומקורות-התרבות:

"המיטאריאליזם העגנוני הוא במגמת 'עיי-לוי', וחותמו של המיטאריאליזם הקאפקאי — ההפחתה. (...) הוסף לכך את סגנונו של עגנון, שיש בו שרשיות של מקרא, אגדה, הלכה, ספרי יראים. אצל קאפקא, לעומת זאת, באה הדיהומניציאה, בתוספת לדימוי-ניקה, ומושכת את תמונתו מטה (...) סגנונו של קאפקא מכיר לעתים נדירות בלבד את שיבוץ הפסוקים, וגם זאת בצורה מוס-וויית. גם המרומם, לו נדרש המחבר, מלווה מיד בדימוי המפחית" (עמ' 38).

מסתבר, לפי ברזל, שהמגמות הסגנוניות הדומיננטיות של עגנון וקאפקא הפוכות מעיקרן. שני הסופרים מייצגים שני כיוונים סגנוניים הפוכים, הכיוון העגנוני לעילוי למול הכיוון הקאפקאי להפחתה. הבחנות אלו, בין כיווני-הסגנונות, הן הבחנות-מפתח בתפיסתו של ברזל את שני המספרים אך מכאן מבצבץ קושי נוסף: ההשוואה בין כיוונים נוג-דים הרי כרוכה בבעיות עקרוניות וענייניות, בעיות שבעצם הצדקת ההשוואה בין תופעות הפוכות. אף-על-פי שהלל ברזל הדגיש הדגש היטב בהקדמה לספרו את ייחודם הגמור ונב-דלותם הגמורה של שני הסופרים הגדולים, הרי עצם הנסיון להשוות ביניהם, שהוא הקו המנחה את מחקרן, מעמידם במישור אחד של דיון ופותרח שאלות על עצם השיטה ההשוואתית. אכן, שיטת ההשוואה של הלל ברזל מיוסדת על הנחות בקורתיות צנועות, המבטיחות זהירות בהכללות ובמסקנות:

"גם משנאחזת הפרשנות הספרותית בצופן מפרש, היא עושה זאת מתוך הכרה ברורה כי הנעלם יהיה קיים בצדו של המפורש. התיפוש המשווה (...) הוא מתוך ידיעה ברורה, כי אין לראות בכך אלא מורה-דרך חלקי בלבד, אל המסתורין של אחת מתבניות-המפתח אצל שני המספרים." (עמ' 17).

אם הכרה ברורה בחלקיותה של הבקורת ונב-בולותיה של הפרשנות היא סייג ראשון בפני הפיתוי להפליג בהכללות, נקט הלל ברזל באמ"צעי-הזהירות הראשוניים הנכונים כדי להישמר מהסכנות שבעצם דרכו.

שיטת-ההשוואה, החוזרת לכל אורך הספר, הן "מסת המבוא" הן ב"עיונים משוויים", עומדת

על טכניקה פשוטה ושקופה: חישוף זהיר של הצד הדומה בין שני הסופרים, מכאן, והגדרה מדוקדקת של הצד השונה, מאידך. "טכניקת הדומה והשונה" נשמרת בידי הלל ברזל בעקביות, וקובעת לרוב פרקיה-הספר תבנית-חוזרת אחת: כל פרק ופרק יוצא מתוך בירור ראשוני של קווי-קשר בין יצירות מסוימות, שמתוכם מזדקר השוני המהותי בין אותן היצירות בפרט ובין היוצרים בכלל. הנה, פסקה ראשונה של "מסת המבוא" מדגימה יפה את שיטת-ההשוואה הנכונה טה בידי ברזל, והיא כעין מינאטורה של מבנה הספר בכללו:

"בסיפוריהם 'לבית אבא' ו'בחזרה הביתה' מציגים עגנון וקאפקא תמונה של בן, החוזר, לאחר שנים של היעדרות, לבית אביו. המסע חזרה הוא נפשי-פנימי ומטרתו להגיע לאב, שכבר איננו בחיים. (...) המסע העגנוני נעשה מתוך קפיצת הדרך, מבית הבן לבית האב בערבו של חג הפסח. (...) מה שאין כן מסע גיבורו של קאפקא..." (עמ' 15).

הוא שאמרת: הצד הדומה — חזרה נפשית של הבנים לבתי האבות המתים — מוליך מיד וממילא לבירורו של הצד השונה — הווייתיהן של השיבות שונות: העגנונית היא שיבה אל מקור מנחם והקפקאית אל מבוך ללא מוצא.

בשני פרקי-מפתח של "מסת המבוא" מביאה שיטת-ההשוואה לידי הבחנות חשובות ביותר:

בפרק "הספ המיטאפיזי" (עמ' 18) מצא הלל ברזל, הן בכתבי עגנון הן בכתבי קפקא, חתימה מתמדת ומאומצת מאוד של הגיבורים כדי קשי-רת זיקות אל עולמות עליונים של קדושה. אצל שני המספרים הנהייה הבלתי-נלאית אל גילוי-פנים מיטאפיזי נתקלת לעולם ב"רשויות ביניים" מעכבות, החוצצות בין האדם ובין מבוקשו העליון. אך בעוד שאצל קפקא רשויות-הביניים מושחתות ומשחיתות וסוגרות בזדון כל סיכוי של פגישה, הרי שאצל עגנון הדברים לעולם רב-משמעיים ומסע-הישע פתוח גם לצד-דים של חסד. אצל עגנון, על כן, מנצנצת מעבר לכל העיכובים בשורה מנחמת, הנעדרת לחלוטין מכתבי קפקא.

וכך בפרק "ארוס וסף" (עמ' 22) המגלה כי בשני העולמות הסיפוריים כרוך הארוס בהשגת היעד המיטאפיזי. האהבה היא אחת הדרכים או אחד האמצעים, לעבור בהם אל "מעבר לסף" ולהתקשר בעדם אל רשויות עליונות. אך גם כאן מפגינה הקירבה את השוני המהותי: אצל עגנון מצטיירת האהבה בסממני הקדושה: היא עצמה אידיאל, ומשום שהיא רחוקה מהישג גמור

היא שומרת על האידיאליות שבה. ואילו אצל קפקא, חותם השחיתות הזדונית המצינית את כל רשויות-הביניים מתלווה גם אל הגשמים: הן אמצעי גם בלבד כדי לנצלו ולפסוח עליו אל רשות עליונה יותר.

וכאן מתבלטת יפה המגמה הפני-מית של שיטת-השוואה: חישוף הצד הדומה, חיפוש זיקת-אדם-אלוהים באמצע-עות הארוס, אינו אלא שלב מתודי כדי להביא ליטבו את הצד השונה: את האפשרות של יחסי-עדנה, את הסיכוי הגואל — בסיפורי עגנון; ואת הניווט הגמור של הארוס, את יסודות הוימה הנמוכים והמלאים זממים — אצל קפקא.

עיקרו של דבר: המחקר המשווה הוא למעשה מחקר בייחודו של כל יוצר מהיוצרים המושווים. בתהליך מפורט ומדוקדק של השוואות מגיע הלל ברזל להכרה בתכונות-יסוד מיוחדות, מיוחדות לעגנון ומיוחדות לקפקא:

המונוליתיות הדימונית היא תכונת-היסוד של קפקא, אליבא דהלל ברזל. עולמו של קפקא סגור מתוכו ואין בו אלא תימאטיקה אחת בלבד, הסובבת וחוזרת לעולם על עצמה. לכן הציור האפייני לו הוא דרכים סגורות על-ידי מבוך כפוי, לא מבוך, רע ביסודו. לעומת זאת, ריבוי הפנים הוא תכונת-היסוד של עגנון, שעולמו מקיף את האנושי, הדימוני והאלוהי גם יחד, ותמיד רמוז אצלו אופק רחוק ומיוחד, המבשר סיכוי של נחמה.

למקרא מסכת ההשוואות המפורטות, וביחוד לאור ציון החוזר ונשנה של תכונות-היסוד הסגוליות הללו, נשאלת השאלה: האם הגיע המחקר המשווה עד שורשי ההבדלים הגדולים בין שני היוצרים, הקרובים כל-כך והרחוקים כל-כך זה מזה. הספר אינו מדבר בשורשי ההבדלים במפורש, אך נראה לי, מתוך עיון בכל פרקי הספר, כי ההבדלים הללו תלויים בדמויות האבות, המצויות ברקע העמוק של שני העולמות. ברזל הקדיש להשוואת האבות פרק "חסד אבות" (עמ' 41).

דמות האב בכתבי עגנון היא לעולם מידה של חסד, ואילו בכתבי קפקא היא מידת-הדין, וברוב המקרים מידת-דין אכזרית. שני האבות הגדולים הם דמויות החורצות את תמונות-היסוד האפיות, ובהפרש המהותי שביניהם נעוצים, כפי שמסתבר מן ההשוואות שבספר, ההבדלים העקרוניים בין שני העולמות הסיפוריים. עגנון קפקא הוא מספר מודרני מאוד, החווה את פנימת-העולם בחוויה גואשת, אך עדיין פתוח אצלו, מעבר לנוכחות הפגומה, סיכוי של חסד בדמות אישי-

קרים טכסטואליים צמודים לסיפורים מיוחדים, המתנהלים והולכים זה לצד זה בשני אפיקים סמוכים מתוך תשומת-לב תמידית להקבלות ביניהם. בעבודה מפורטת ומודגמת זו התגבר הלל ברזל, במידה רבה, על אותן הסכנות הט- מונות בעצם השיטה של מחקר משווה. עיוני מצטיינים ברגישות מיוחדת לקווי-הקשר בין סיפורים, בהצגת מקבילות מפתיעות, ובהבחנה של נקודות-המפנה, שבהן מתרחקים הסיפורים לעולמותיהם האחרים.

סגולה אבהיים, שיש בעצם מהותם כדי לתקן פגמים. ואילו קפקא שרוי מעבר לכל אפשרות של תיקון, וגם הדמויות העליונות בעולמו מגלות רק מידות-דין קשות, ולא נותר לו אלא פסק- הדין המוחלט.

"מסת המבוא" המקיפה אינה אלא פתיחה לסידרת "עיונים משווים" מפורטים מאוד, המ- ציגים זה מול זה בהקבלה ניתוחים מדוקדקים של סיפורים נבחרים משל שני המספרים. מדור זה, העיקרי בספר, הוא למעשה מסכת של מח-

למשה שמיר

אתך באבלך על מות

אביך אריה ז"ל

הועד המרכזי
של אגודת הסופרים העברים

אנו משתתפים בצערם של

משה ודויד שמיר

על מות האב

מאזניים
המערכת וההנהלה